

Makale Geliş Tarihi:

27 Ekim 2020

Makale Kabul Tarihi:

31 Aralık 2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İKDAM GAZETESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Fatma Sena YAMAN¹

Öz

Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmaya başlanan İkdam, 1894 yılında yayın hayatına başlayan bir gazetedir. Türk kültür ve gazetecilik hayatında yer edinen İkdam, köşesinde, döneminin birçok gazetecisine yer vermesinin yanı sıra, edebi şahsiyetleriyle bilinen Türk Edebiyatına birçok roman, hikâye ve tiyatro eseri kazandıran münevveri de yazı kadrosunda bulundurmıştır. Çalışmada, yayınlandığı süre boyunca İkdam'ın, dönemin mevcut iktidarları ile ilişkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda incelenen basına ilişkin gerçekleşen olaylar, sansürler, tutuklamalar çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Çalışmada basın-iktidar ilişkileri, Meşrutiyetin İlanı, Millî Mücadele, İstiklal Mahkemeleri ve Cumhuriyet Dönemi başlıklarında durum tespiti ile incelenmiştir. Yayınlandığı süre boyunca isim ve sahiplik yapısı bakımından birçok değişikliğe uğrayan İkdam'ın, çoğunlukla dönemin mevcut iktidarları ile uzlaşmacı ilişkiler kurduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkdam Gazetesi, Ahmet Cevdet, Basın, İktidar, İlişkiler.

A REVIEW ON İKDAM NEWSPAPER: PRESS-POWER RELATIONS

Abstract

Started to be released by Ahmet Cevdet, İkdam is a newspaper which started broadcasting in 1894. İkdam, who has taken place in Turkish culture and journalism life, has also published articles on the corner of which he has contributed many novels, stories and theater works to the Turkish Literature known for his literary personalities as well as giving place to many journalists of his era. In the study, the relations of İkdam with the current governments of the period were discussed throughout the period of publication. The events, censors and arrests that have been investigated in this context constitute the content of the study. In the study press-power relations, The Declaration of the Constitutional Monarchy, The National Struggle, The Independence Courts and The Republican Period were examined. During the period of publication, it was concluded that İkdam mostly, who underwent many changes with regard to name and ownership structure established compromise relations with the current governments of the period.

¹ Arş. Gör., Karabük Üniversitesi Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, fatmasenayaman@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8131-6714

Keywords: The Newspaper of İkdam, Ahmet Cevdet, Press, Power, Relationships.

GİRİŞ

1. İkdam Gazetesi muhtevası

“Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma” anlamına gelen “İkdam”, (Devellioğlu, 1962: 506) Türk basınına, 5 Temmuz 1894 (1 Muharrem 1312)’te girmiştir. Ahmet Cevdet tarafından çıkarılan İkdam gazetesi, II. Abdülhamit Devri’nin önemli dört gazetesinden biridir. II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı, Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi boyunca yayın hayatını sürdüren İkdam, günlük olarak yayınlanmıştır. İkdam, siyasi, iktisadi, tarihi, içtimai, askeri, dini konularda havadisler vermenin yanı sıra edebî, tarihî yazı ve sohbetleriyle Türk edebiyatına önemli eserler kazandırmıştır.

Türk basınında, başlığına, "Siyasî, ilmî, iktisadî Türk gazetesidir" ibaresini ekleyen ilk gazete olan İkdam, II. Meşrutiyet döneminde 40 bin tiraja ulaşarak Türk basınında önemli bir başarı elde etmiştir (Koloğlu, 2015: 90; TDV İslam Ansiklopedisi, 2000: 25).

İkdam, yayınlandığı süre boyunca Ahmed Midhat Efendi, Halit Ziya Uşaklıgil, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Recâizâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid Tarhan, Sâmipaşazâde Sezai, Hüseyin Cahit Yalçın, Cenab Şehabettin, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Falih Rıfkı Atay, Ahmed Emin Yalman, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi edebi şahsiyetleriyle bilinen Türk Edebiyatına birçok roman, hikaye ve tiyatro eseri kazandıran münevveri yazı kadrosunda bulundurmıştır (İnuğur, 2002: 285, 286; TDV İslam Ansiklopedisi, 2000: 25).

1894 yılından yayın hayatına son verdiği 1961 yılına kadar İkdam, isim ve sahiplik yapısı bakımından birçok değişikliğe uğramıştır. Sonuç olarak 58 yıl süresince yayın hayatını sürdüren İkdam, birçok döneme tanıklık eden ve birçok olayı sütununa taşıyan istikrarlı bir gazetedir. Çalışmada, Türk kültür ve gazetecilik hayatında yer edinen İkdam’ın, dönemin mevcut iktidarları ile ilişkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışma, İkdam ve basın-iktidar ilişkilerinin incelendiği ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır.

İkdam ve yayınlandığı dönemin mevcut yönetimi kapsamında, basın-iktidar ilişkileri çalışmada ele alınacaktır. 58 yılın çok uzun olması hasebiyle çalışmada, İkdam'ın yayınlandığı süre boyunca göze çarpan olaylar ele alınmıştır. Bu kapsamda, basına ilişkin gerçekleşen olaylar, sansürler ve tutuklamalar makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

Çalışmada, İkdam gazetesine ilişkin literatür taraması yapılmıştır. 19 Eylül 2020'de, Yükseköğretim Kurulu'nun Tez Merkezi'nde yapılan "İkdam" başlıklı arama sonucu, 34 teze ulaşılmıştır. Tezlerin 12'sinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalında, 15'inin ise Tarih Anabilim Dalında yazılan tezler olduğu görülmüştür. Sadece biri Gazetecilik Bölümü Anabilim Dalında yazılmıştır. Diğer tezler ise Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yakınçağ Anabilim Dalı, Türk Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı ve İlahiyat Anabilim Dalında yapılan çalışmalardır. Çalışmada, bu tezlerin bazılarında elde edilen verilerden de faydalanılmıştır. Taramada, gazetelere ise Millî Kütüphane'deki mikrofilm arşivinden ulaşılmıştır.

Çalışmada durum tespiti yöntemi kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmada, İkdam'ın kurucusu Ahmet Cevdet, İkdam gazetesi ve esas konuyu oluşturan basın-iktidar ilişkileri ise Meşrutiyetin ilanı, Millî Mücadele, İstiklal Mahkemeleri ve Cumhuriyet Dönemi başlıklarında ele alınmıştır.

2. Ahmet Cevdet

Ahmet Cevdet, 1861 yılında (Öztoprak'a göre 1862) doğmuştur. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Ahmet Cevdet, Sabah ve Tercümân-ı Hakikat'te çeviriler yapmıştır. 1884 yılından itibaren Ahmet Mithat'ın Tercümân-ı Hakikat'inde yazarlık yapan Ahmet Cevdet, İkdam'ı çıkardığı tarihe kadar gazetecilikle ilgili çalışmalarını sürdürmüştür. Tercümân-ı Hakikat gazetesi, diğer birçok gazeteci gibi Ahmet Cevdet'e de bir okul olmuştur. Ahmet Cevdet, 34 yaşında da İkdam gazetesini çıkarmıştır (İnuğur, 2002: 284, 285; Öztoprak 1981: 220). Öztoprak'a göre Ahmet Cevdet, dayısı Osman Bey'den aldığı 600 lira ile İkdam'ı kurmuştur. İkdam, ilk çıktığı sıralarda rağbet bulamasa da Ermeni isyanından sonra halk tarafından tutulmuştur (Öztoprak 1981: 220, 221).

Yayınlanmaya başladığı dönemde çağdaşlarına göre İkdam'ın başlıca üstünlüğü, imtiyaz sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet'in, gazetecilikten yetişmiş bir gazeteci olmasıdır. Nitekim bu gazetenin ilk sayısında ilk büyük makaleyi yazan Ahmet Rasim, bu üstünlüğü, 1921 yılında Vakit gazetesinin 1354. sayısında "Cevdet Bey'i, yani imtiyaz sahibimizi bize sevdiren 'meslekten yetişme' olması idi" sözleriyle ifade etmiştir (İnuğur, 2002: 284).

Ahmet Cevdet, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefeti dolayısıyla suçlanmıştır. Gazeteyi bırakarak İsviçre'ye giden Ahmet Cevdet, İkdam'a oradan yazılar göndermiştir (Oral, 1994: 157). 1909'da tedavi amacıyla gittiği İsviçre'de Ahmet Cevdet 10 yıla yakın bir süre kalmıştır. "İsviçre Mektupları" adı altında İkdam'a yazılar gönderen Ahmet Cevdet, Avrupa dönüşü gazetenin başına geçmiş fakat İkdam'ı gerektiği gibi yönetemediği için gazete, uzun bir süre başkalarının yönetiminde yayınlanmıştır. 40 yıl kadar gazetecilik alanında faal olarak çalışan Ahmet Cevdet, Ankara'ya 1935 yılında 1. Basın Kurultayı için gitmiş, yolda hastalanmış ve Kurultay'ın üçüncü günü Ankara'da hayatını kaybetmiştir (İnuğur, 2002: 286).

3. İkdam Gazetesi

İkdam, 5 Temmuz 1894 (1 Muharrem 1312) yılında Ahmet Cevdet tarafından kurulmuştur. Şapolyo'ya göre, istibdat devrinin büyük gazetelerinden biri olan İkdam, fikir ve havadis gazetesi olarak yayın hayatına başlamıştır (Şapolyo, 1971: 166). Türk genel kültür hayatına pek çok hizmet eden İkdam, gazete yazısında, dil bakımından sade Türkçe ve kısa cümle biçimini savunmuştur (Oral, 1994: 157).

İkdam, II. Meşrutiyet döneminin en önemli yayın organlarından biridir. Ahmet Cevdet, 34 yaşında İkdam gazetesini çıkarmış ve Sabah gazetesiyle rekabete girişmiştir. İkdam gazetesinin yayın hayatına girdiği yıllarda Tercümanı Hakikat, Sabah, Tarik ve Saadet olmak üzere dört gazete yayınlanmaktadır. Ayrıca Ceride-i Askeriye ve Ceride-i Bahriye gibi gazeteler de haftalık olarak yayınlanmaktadır (İnuğur, 2002: 284). Ahmet Cevdet, Türkiye'ye ilk defa rotatifi getirmiştir. Zamanla Bâb-ı Âli'de "İkdam Yurdu" binasını yaptırmıştır (Öztoprak, 1981: 221).

İkdâm'ın altıncı sayısında 10 Temmuz 1894 (6 Muharrem 1312)'te, "Leyle-i Mesûde" yazısı "Leyle-i Mûsevide" diye çıktığı için II. Abdülhamit tarafından kapatılmıştır. Ahmet Cevdet gazetesinin çıkmadığı bu bir ay boyunca yazarlarına ücretlerini ödemiştir (Buttanrı, 1997: 5). Abdülhamit'in tahta çıktığı 31 Ağustos'taki etkinliklerden bahsedilen yazıda, "mutlu gece" anlamına gelen "Leyle-i Mesûde", dizgi hatasına uğramıştır. Bunun sonucunda, "kara gece" anlamına gelen "Leyle-i Mûsevide" ifadesi yazılmıştır (İnuğur, 2002: 103).

İkdâm, yayın hayatı boyunca Türkçülüğü ve Türkçeciliği değişmez ilkelerinden biri olarak benimsemiştir. İkdâm, Türk basınında ilk kez sayfalarına, "Siyasî, ilmî, iktisadî Türk gazetesidir" ifadesine yer veren gazetedir. Aynı görüşteki yazarları kadrosunda barındıran İkdâm, zamanla dil konusundaki bakış açısını Yeni İkdâm'ın, 31 Mart 1910 tarihli sayısında, "Türk dilinin sadeleştirilmesi, Türk köylüsünün kendi diliyle yazılanları anlayabilmesi" olarak belirtmiştir. Dil ve tarih alanlarında Türkçülüğün öncülerinden sayılmaktadır. İkdâm ile Türk kültürünü ve tarihini anlatan bazı eserleri Ahmet Cevdet, "Kitâbhâne-i İkdâm" adı altında seri halinde kitap olarak yayınlamıştır. (TDV İslam Ansiklopedisi, 2000: 24, 25). "İkdâm Kütüphanesi" adı altında çıkarılan, Sâlim ve Latîfi tezkireleri, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin ilk altı cildi, Şemseddin Sami'nin Kamûs-ı Türkî'si, Bursalı Mehmed Tâhir'in Türklerin Ulûm ve Fünûn'a Hizmetleri, Kemalpaşazâde'nin Divan'ı, Ali Şîr Nevâî'nin Muhâkemetü'l-lugateyn'ı, Necip Asım'ın Orhun Âbideleri, En Eski Türk Yazısı ve Büyük Türk Tarihi bu serideki önemli kitaplardandır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1989: 55).

Mütareke döneminde, Yakup Kadri yönetiminde Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen İkdâm, çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra devam eden sıkıntılar sonucu Ahmet Cevdet, 1922'de gazetesinin yönetimini Mecdi Sadrettin'e bırakmış, 1923'te İstiklal Mahkemesi'nden beraat etmiş, 1926'da tekrar gazetesinin başına geçmiştir. Daha sonra da İkdâm'ı Ali Naci Karacan'a devretmiştir (İnuğur, 2002: 286).

3.1. İkdam'ın şekil özellikleri

İkdam, başlangıcından itibaren büyük boy resimli bir gazete olarak çıkmıştır. İkdam'ın ilk sayfasında, gazetenin sahibinin Ahmet Cevdet olduğunu, Bâb-ı Âli Caddesi'nde basıldığını ve kaç kuruşa satıldığını gösteren başlıklar vardır (Yazıcı, 1996: 9). Gazetenin yayınlandığı gün ve sayısı, gazetenin yayınlandığı süre boyunca farklı alanlarda gösterilmiştir.

1 Ocak 1929-6 Şubat 1930 tarihlerinde (sayı: 11384-11808) Burhanettin Ali ve Esat Mahmut tarafından çıkarılan gazete, 1939'a kadar kesintiye uğramıştır. Ahmet Cevdet'in Ankara'da 27 Mayıs 1935'te ölümünden sonra gazete, Ali Naci Karacan tarafından ve Ebüzziyazâde Velid'in başyazarlığında yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. "İkdam Halk Gazetesi" başlığı ile 12 Ocak-13 Ağustos 1939 tarihlerinde 210 sayı çıkan gazete, "İkdam Sabah Postası" adıyla 14 Ağustos 1939-31 Aralık 1939 tarihlerinde 139 sayı çıkmıştır. Ethem İzzet Benice yönetiminde "İkdam Sabah Postası, Günlük Siyasi Halk Gazetesi" 1 Ocak-31 Aralık 1940, Sayı: 140 -502, "İkdam, Günlük Siyasi Halk Gazetesi" 1 Ocak 1941-31 Aralık 1942, Sayı: 503-1225, "İkdam Gece Postası" 1 Ocak 1943-5 Şubat 1943, Sayı: 1226-1262 olarak çıkmıştır. Gazete 6 Şubat 1943 tarihinde "Gece Postası" adını almıştır (Buttanrı, 2003: 83-84). İkdam, "İkdam Gece Postası" olarak yayınlanmaya başladıktan bir süre sonra gazetede "İkdam" ifadesi kaldırılmış ve gazete, "Gece Postası" olarak çıkmıştır. "Gece Postası" ise en son 15 Mayıs 1964'te yayınlanmıştır.

3.2. İkdam'ın yazı kadrosu

İkdam gazetesinin zengin içerikte bir yayın politikası sürdürmesini bünyesindeki yazı kadrosu sağlamıştır. Dönemin çok ses getiren yazarları özellikle İkdam'ın ilk döneminde gazetenin bünyesinde yer almış, Türk Edebiyatına kazandırılan birçok eser tefrika halinde yayınlanmıştır.

İkdam, haber toplama işine büyük önem vermiştir. Şehir haberlerini 10-15 muhabirle izleyen İkdam, dış ülkelerden özel haberler de sağlamıştır (İnuğur, 2002: 285). İkdam'da dış haberlere karşı tepkiler, çoğu kez başyazı olarak gösterilmiştir. İkdam'ın ilk muhabiri Türk gazetecilerinin en yaşlısı olan Münir Bey'dir (Öztoprak, 1981: 5, 221). Kudret'e göre İkdam, edebiyat beğenisi gelişmemiş geniş halk

topluluğuna oldukça sade bir dil ve acıklı olaylarla seslenen yazarların romanlarını yayınlamıştır. Rezaizade Mahmut Ekrem, “Saime” adlı uzun hikâyesini 1896 yılında, İkdam’da yayınlamıştır. Fakat hikâye sansüre uğramış bu yüzden tefrika yarım kalmış, müsveddeler de kaybolmuştur. Aynı parçanın Vakit gazetesinde sade dille tefrikası ise 16 Mart-11 Nisan 1947 tarihlerinde 26 tefrika halindedir. Halit Ziya Uşaklıgil, İkdam’da küçük hikâyeler yazmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, İkdam’da art arda yayımladığı altı romanı ile ünü çok yayılmıştır. 1898’de İkdam gazetesinde tefrika edilen “Mürebbiye” adlı romanı bu duruma örnektir (Kudret, 1977: 137-337).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mütareke döneminde İkdam, Dergâh gibi gazete ve dergilerde yazdığı makale ve hikâyeleriyle ilk romanlarını tefrika ettirmiştir. Yakup Kadri’nin “Kiralık Konak” adlı ilk romanı, Mütareke döneminde 1920’de İkdam’da yayınlanmıştır (Kudret, 1978: 107, 126).

Dönemin ünlü gazetecileri Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İkdam’da yazmıştır. Necip Asım, Şinasi’nin oğlu Şinasi Hikmet, Teodor Kasap gibi en ünlü kalem sahiplerini yazı kadrosunda toplamıştır. Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü, Hüseyin Cahit Yalçın, Maliyeci Cavit Bey, Ali Reşat, Mahmut Ata, Veled Çelebi, Dr. Adnan Adıvar gibi isimler de yer almıştır. Yakup Kadri ve Falih Rıfkı ise daha sonralarda İkdam’da yazmaya başlamıştır. Ahmet Cevdet dört sayfadan oluşan gazetesinde bilim, tarih ve teknoloji ile ilgili inceleme ve eleştiri yazılarının bulunmasına itina göstermiştir (İnuğur, 2002: 285, 286). Ali Kemal de Peyam-ı Sabah gazetesini kurana kadar İkdam’ın yazı kadrosunda bulunmuştur. O dönemde yazı kadrosu bu kadar zengin ve kuvvetli bir gazete yok denecek kadar azdır (Öztoprak, 1981: 5).

4. Basın-İktidar ilişkileri

Basın ile siyasi iktidar arasında siyasi rejimin yapısındaki değişikliklerin basın organlarını ilgilendirmesi bakımından sıkı bir ilişki vardır (Güz, 2008: 1). Çalışmada, yayınlandığı süre boyunca İkdam, basın-iktidar ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Bu kapsamda basına ilişkin gerçekleşen olaylar, sansürler ve tutuklamalar çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Basın-iktidar ilişkileri Meşrutiyetin İlanı, Millî Mücadele, İstiklal Mahkemeleri ve Cumhuriyet Dönemi başlıklarında incelenmiştir.

4.1. Meşrutiyetin ilanı

1876 yılından itibaren başlayan ve 1908'e kadar devam eden dönemde, siyasi alanda önemli değişiklikler olmuştur. Basın organları açısından sansür, sürgünler ve cezalar verilmiştir. Dışarıdan başta İngiltere olmak üzere dönemin önde gelen devletlerinin baskısı, içerden aydınların hürriyet, azınlıkların bağımsızlık isteklerine rağmen Sultan II. Abdülhamit, devleti, 93 Harbi dışında büyük toprak kaybına uğratmadan 33 yıl yönetmiştir (Güz, 2000: 51, 52).

Tahta çıkarken ülkeyi “meşrutiyet”le yöneteceğine senet veren II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir. 1877'de ise II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşını öne sürerek, Kanun-ı Esasi'nin verdiği yetkiyle Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır. 1908'de İstanbul'da şu dört gazete haricinde gazete kalmamıştır: İkdâm, Sabah, Tercümân-ı Ahvâl ve Saadet. İkdâm ve Sabah yazılarını sansürden geçirerek yayın hayatına devam etmiştir (Kabacalı, 1990: 48, 79).

25 Temmuz 1908 sabahı, 30 seneden beri ilk defa sansürsüz yazı çıkmaya başlamıştır. İskit'e göre, o dönemde İkdâm muharrirleri, Babanzade İsmail Hakkı, Abdullah Zühtü ve Ahmet Rasim'dir. 24 Temmuz günü Hüseyin Cahit de İkdâm'a katılmıştır (İskit, 1943: 142). Ahmet Emin Yalman (1997: 70), II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:

“Sansür memurlarına yeni bir emir vermek herhalde kimsenin aklından geçmemişti. Her zamanki azamedî tavırlarıyla değil, süklüm büklüm geldiler. Kendilerine dedik ki: ‘Gazete okumuyor musunuz? 1293 (1876) Anayasası yürürlüğe girmiştir. Gazeteler hürdür, sansür yasaktır, gazeteleri sansür etmeye kalkışmak ağır bir suçtur.’ ”

Mercan İdadisi Müdürlüğü'nü bırakıp İkdâm'a gelen Hüseyin Cahid, "Oh!" başlıklı yazısı ile gazetenin başında yer almıştır. 25 Temmuz'da gazeteler, Yalman'ın ifadesiyle “uyuşuk bir alemi bir an içinde coşturmuş, ateşlemişlerdir. Her şeyin manzarası birden bire değişmiştir.” Hüseyin Cahid'in “Oh!” yazısı bu konuda öncü olmuştur. Matbaa makinaları gün boyu çalışmıştır (Yalman, 1997: 70, 71). Basının bir hareket etmesi ve kamuoyu oluşturma çabası nihayet başarı ile sonuçlanmıştır. Sansür denetimi olmadan haber vermek basını âdeta yeniden canlandırmış, gazeteler durağanlığa son vermiş ve birçok yeniliğe imza atmıştır.

İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet, Meşrutiyet ve özgürlüğü savunmuşlar, genellikle kadrolarını da yenilemişlerdir. Tirajı 40 bine kadar ulaşmıştır (Koloğlu, 2015: 90). Öztoprak'a göre, bu görülmemiş bir olaydır. O gün makineler ikindi vaktine kadar çalışmış, matbaanın kapısına toplanmış olan dağıtıcılar, gazete geç basıldı diye matbaayı taşlamışlardır (Öztoprak, 1981: 222). İkinci Meşrutiyet rejimi birincisinden daha uzun sürmüştür. Fakat o da başarısızlıkla sona ermiştir. İçeride ve dışarıda, tehlikeler ve güçlükler çok büyüktür (Lewis, 1993: 210).

4.2. Millî Mücadele dönemi

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı, 1918'de sona ermiştir. Mütareke devrinin başlamasıyla bu defa İtilaf Devletleri, Türk gazetelerine sansür koymuştur. Gazetelerin bazı sütunları bembeyaz çıkmıştır, basın hürriyeti kalkmıştır. 1919'da ise Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlamıştır (Şapolyo, 1971: 269). Sansür denetimi olmadan yayın yapma imkânını henüz yakalayabilmiş olan basın, bu duruma karşı farklı bir zeminde haber verme gereksinimi duymuştur. Milli Mücadele döneminde yapılan yayınlar, halkın birlik ve beraberlik içerisinde bulunarak bir tavır sergilemesi bakımından çok önemlidir.

Meclis-i Mebusan'ın 16 Mart 1920'de basılması ve bazı milletvekillerinin tutuklanması üzerine İstanbul'daki Meclis, milletvekillerinin toplanması için güvenli bir yer olmaktan çıkmıştır (Güz, 2008: 101). Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla 23 Nisan 1920'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" kabul edilmiş ve Anayasanın 77. Maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden teftiş, muayeneye tabi değildir" denilmiştir (Şapolyo, 1971: 269).

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla millî iradenin temsilciliği İstanbul'dan Ankara'ya geçmiştir. İstanbul ve Anadolu'da yayınlanan gazeteler arasında Millî Mücadeleyi destekleyenler olduğu gibi karşı tavır alan gazeteler de olmuştur. İstanbul'da Millî Mücadele aleyhine yayın yapan gazetelerden ve dergilerden dolayı İstanbul basınının tamamının Anadolu'ya girmesi yasaklanmıştır. İkdam ise Millî Mücadele döneminde Ankara'ya muhabir göndermiştir. Yakup Kadri ve Falih Rıfkı gibi yazarların yazılarına sayfalarında yer veren İkdam, Millî Mücadeleyi destekleyen gazeteler arasında yer almıştır. Yakup Kadri yönetiminde, İstanbul merkezli yönetim

anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. İkdam'ın 6 Şubat 1921 tarihli sayısında Le Journal d'Orient gazetesinden alınan "Ankara'nın İmarı" yazısı yayınlanmıştır. Mustafa Kemal imzalı yazıda, Ankara'nın Anadolu'nun merkezine çevirmek istendiği belirtilmiştir. İkdam, özellikle Millî Mücadele'nin sonlarına doğru Ankara yönetimine desteğini artıran ve Ankara'dan da doğrudan haber veren gazete olmuştur (Güz, 2008: 9-339). İkdam'ın Milli Mücadeleyi destekleyen bir doğrultuda hareket etmesi, Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlandığı da göz önünde bulundurulduğunda milletin bağımsızlığına ve vatanın bütünlüğüne inanarak haber verme işlevini yerine getirdiğini göstermektedir.

4.3. İstiklal Mahkemeleri

Londra'daki İslam Cemiyeti Komitesince, 27 Eylül 1923'te İçişleri Bakanlığı'na Lozan'dan dolayı Mustafa Kemal'in ve TBMM'nin kutlandığı, devletin ise iç işlerine karışılmak istenmediğine ilişkin mektup gönderilmiştir. Mektup, Tanin gazetesinde yayınlanmıştır ve mektuba ilişkin gazeteye herhangi bir takibat yapılmamıştır. İstiklal Mahkemesi'nin İstanbul'a gönderilmesine sebep olan olay ise Başbakan İsmet Paşaya gönderilen mektuptur. Mektup, iç işlerine karışmak olarak addedilmiştir. Mektubu, İkdam, "Hilafet ve İngiltere Cemiyeti İslamiyesi" başlığı ile 5 Kanunievvel (Aralık) 1923'te birinci sayfada yayınlamıştır (Güz, 2008: 147).

İkdam'ın yanı sıra, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri de Londra'da bulunan İsmailiye mezhebi lideri Ağa Han ile Hintli Emir Ali'nin, Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri, "hilafetin ve halifenin Müslüman milletin güven ve saygısına yaraşır bir mevkie eriştirilmesi"ni isteyen mektubu yayınlamıştır. TBMM, 8 Aralık'ta, Cumhuriyetin ilk İstiklal Mahkemesini kurmuştur. Mahkeme, İstanbul'da, 9-13 Aralık tarihlerinde, İkdam başyazarı Ahmet Cevdet ile Sorumlu Müdürü Ömer İzzettin, Tanin başyazarı Hüseyin Cahit ile Yazı İşleri Müdürü Baha ve Tevhid-i Efkâr başyazarı Velid Ebüzziya ile Sorumlu Müdürü Hayri Muhiddin Beyi önce gözaltına almış, sonra tutuklamıştır (Kabacalı, 1990: 111). Ahmet Cevdet, mektubun tercüme edilip gazetede basılmasından sonra basımevine geldiğini söylemiştir. Mektubun yayınlanmasının yalnızca haber anlamı taşıdığını belirten Ahmet Cevdet, esasen mektubu görmediğini, görmüş olsaydı yayınlamayacağını veya eleştiride bulunacağını belirtmiştir (Güz, 2008: 158).

12 Aralık'ta bütün İstanbul gazeteleri temsilcilerinin katılımıyla Halid Ziya'nın başkanlığında toplanan Matbuat Cemiyeti, görüşlerini üç maddelik bir metinde toplamıştır ve TBMM'ye göndermiştir. Kabacalı (1990: 111, 112) İstiklal Mahkemesi'nin adaletli davranacağına olan görüşlerinin olduğunu ve tutuklanan gazetecilerden “vatanının çıkarlarına aykırı ve suiniyete dayanan bir hareket”in beklenemeyeceğinin belirtildiğini aktarmıştır. 2 Ocak 1924'te okunan mahkeme kararında, mektubun yayınlanması suç sayılmış fakat suç işleme kastıyla yayınlanmamış olduğu ifade edilerek aklanma kararı verilmiştir. Koloğlu (2015: 117)'na göre, çok yankı uyandıran mahkeme, belirli bir çizginin dışına çıkanların neyle karşılaşacakları hususunda açık bir işaret olmuştur. Hilafetin kaldırılması ve son halifenin hudut dışı edilmesi tepkisiz karşılanmıştır.

4.4. Cumhuriyet Dönemi

29 Ekim 1923'te Halk Fıkrası grubu yeni kabine oluşturmak amacıyla toplanmış, görüşme sonunda ise Mecliste okunan teklifte hükümetin şeklinin Cumhuriyet olmasına karar verildiği bildirilmiştir (Eroğlu, 1989: 18). Koloğlu (2015: 118)'na göre 1945'teki çok partili döneme geçinceye kadar basın CHP'nin sıkı kontrolindedir ve basın mensuplarına dair tutuklamalar basın organlarının sürekliliğini zedelemiştir.

4.4.1. Latin harflerinin kabulü

1 Kasım 1928'de kabul edilen ve Resmî Gazete'de yayınlanan 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1353.pdf>) ile Latin alfabesine geçilmiştir. 1928 yılında çok kısa sürede yeni bir alfabeye geçilmesi birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Etkilenen sektörlerin başında yayıncılık ve basın sektörü yer almıştır. O döneme kadar okuryazar oranı düşüktür. Bu nedenle basın zaten yeterli bir tiraja sahip değildir. Latin alfabesine geçiş mevcut tirajların iyice düşmesine sebep olmuştur. Birçok gazete ve dergi yeni şartlara dayanamayıp kapanmak zorunda kalmıştır. Devlet tarafından yapılan yardım basının daha zor duruma düşmesini önlemiştir (Güz, 1988-1989: 90). O dönemde, hükümet, Latin alfabesine geçişten sonraki gazetelerde meydana gelebilecek olumsuzluklara önlem almak amacıyla 1

Aralık 1928'den sonra gazete ve dergilere yardımda bulunmuştur. İkdam, bu gazetelerden biridir (Ova, 2005: 86-129).

İkdam'ın 26 Ağustos 1928 tarihli sayısında, Dolmabahçe'de düzenlenen Harfler Konferansı'na yer verilmiştir. Büyük puntolarla spotta, Gazi Mustafa Kemal imzalı “Türk milleti, kendinin refahına, itilasına binlerce senelerden beri haylulet edegelmekte olduğunu artık temyiz eylediği bütün maddi ve manevi manileri, muhakkak parça parça ederek ortadan kaldırılacaktır” ifadesi kullanılmıştır.

27 Ağustos 1928 tarihli sayısında “Yeni Harfler” başlıklı haberde ise “Bütün devlet memurlarına, yeni Türk harflerini öğretmek için derslere başlanıldığı”na değinilmiştir. Yine aynı sayılı gazetede, “Vatandaşlar Dikkatle Okuyunuz 26 Ağustos Hatırası” başlıklı haberde, Gazi Mustafa Kemal ve İsmet İnönü arasındaki görüşme bulunmaktadır. Gazetede, Gazi Mustafa Kemal'in “Bugün yeni Türk harflerinin cehalete karşı açtığımız mücadelenin yarın millet için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri vereceğini muhakkak görüyorum” ifadelerine yer verilmiştir.

İkdam'ın bu dönemde Latin harflerinin kabulüne dair Gazi Mustafa Kemal tarafından yapılan açıklamalara yer vermesi, basının haber verme işlevinin ötesinde kabulün halka benimsetilmesini sağlama amacı taşımaktadır.

4.4.2. İkdam Halk Gazetesi'nin ilk sayısı

İkdam, yayınlanmaya ara verdiği 1930'dan sonra 1939'da tekrar yayınlanmaya başlamıştır. 12 İcincikanun 1939'da, İkdam Halk Gazetesi'nin ilk sayısında, İsmet İnönü'nün aşağıdaki yazısı, ilk sayının şerefine yayınlanmıştır:

“Bence iyi bir gazetenin hasletleri şunlardır: İyi ve açık görmek, bir hâkim gibi hükümlerinde adil olmaya alışmak, memleketi kendisi idare ediyormuş gibi mesuliyet hissi taşımaktır.”

24 Ağustos 1930

İsmet İnönü

Bu yazı, 10 sene önce İkdam sahibinin ricası üzerine İsmet İnönü'nün kendi el yazısıyla İkdam için yazdığı bir yazıdır.

4.4.3. Basın Birliği'ne dair

28 Haziran 1938'de kabul edilen Basın Birliği Kanunu (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>) ile Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahiplerinin, bu gazete ve dergilerde Türk haber ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, sürekli ve düzenli çalışarak bu işi meslek edinenlerin Basın Birliği'ne girmeleri zorunlu olmuştur (Kabacalı, 1990: 134).

İkdam Halk Gazetesi'nin 11 Temmuz 1939 tarihli sayısındaki Ankara'da düzenlenen Basın Birliği Kongresi haberinde, kongrenin, Başbakan Refik Saydam ve Cumhuriyet Halk Partisi idare heyeti ve Türkiye'nin her yerinden basın mensuplarının katıldığı belirtilmektedir. Düzenlenen kongre sonucunda, merkez idare heyetine yedek aza olarak seçilen gazeteciler arasında İkdam gazetesi sahibi Ali Naci Karacan da bulunmaktadır.

Siyasal rejimin basın çalışanlarına yönelik hak ve hürriyetler edindirmek amacıyla ön ayak olduğu Basın Birliği, özellikle Türkiye'nin her yerinden gazetecilerin kongreye katıldığı göz önünde bulundurulduğunda, hükümetin Ali Naci Karacan'ı yedek aza olarak belirlemesi, Karacan'ın ve İkdam'ın gazetecilikteki tecrübesine güveni göstermektedir.

4.4.4. Demokrat Parti

Çok partili rejime geçiş Türk siyasi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. 1945'te İsmet İnönü Türkiye'nin siyasi olarak çoğulculuğa evrileceğini bildirerek çok partili hayata geçileceğini aktarmıştır (Koloğlu, 2015: 121, 122). İkdam Gece Postası'nın 16 Mayıs 1950 tarihli sayısında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, "D.P. iktidarı fi'len 22 Mayıs'ta geçiyor" başlığıyla verilmiştir. Haberde, "büyük bir ekseriyetle seçimi kazanan D.P.'nin, kabinesini A. Menderes Başkanlığında kuracağı, C. Bayar'ın Parti lideri kalacağı bildiriliyor" ifadesine yer verilmiştir. Başka bir haberde ise seçim neticesi hakkında CHP mahfillerinin demeci, "Bir sportmen gibi kaybettik. Soğukkanlı bulunuyoruz" ifadeleri ile belirtilmiştir.

4.4.4.1. 1960 Darbesi

İkdam Gece Postası'nın 27 Mayıs 1960 tarihli sayısında, 1960 darbesi “Şanlı ve Kahraman Türk Ordusu Millet ve Gençlik Hissiyatına Tercüman Olarak istibdada ‘YETER!’ diye Arslanca Kükredi” şeklinde müspet olarak değerlendirilmiştir. “Türk Silahlı Kuvvetleri Bu Sabahtan İtibaren Bütün Türkiye’de İdareyi Ele Aldı Tekmil Yurt İçinde Sevinç İçinde” başlığı verilerek, Reisicumhur, Meclis Reisi, Kabine Üyeleri, Genelkurmay Başkanı, Kara Kuvvetleri ve Jandarma U. Kumandanları, Vali Yetkiner, Aygün ve Polis Müdürünün muhafaza altına alındığı aktarılmıştır.

4.4.5. Gece Postası son sayı

Çalışmada, İkdam'ın, “İkdam Gece Postası” olarak yayınlanmaya başladıktan bir süre sonra gazetede “İkdam” ifadesinin kaldırıldığını ve gazetenin, “Gece Postası” olarak çıktığı belirtilmişti. “Gece Postası” son olarak 15 Mayıs 1964 tarihinde yayınlanmıştır. Bu tarihli sayısında Gece Postası'nda gazetenin sahibi Etem İzzet Benice tarafından “İşte geldik gidiyoruz şen olsun Basın şehri” başlıklı olarak yayınlanan yazıya yer verilmiştir:

Sözün kısası: Türk basını tarihinin hiçbir devrinde bugünkü kadar buhranlı, sıkıntılı bir devri yaşamamıştır. Bunun sorumluluğu da millî bir basın politikası olmayan iktidarlarda ve yine antidemokratik basın mevzuatı ile ve yük üstüne yük tahmil eden “katmeril sözleşme”lerle ticaret, fikir, hatta insan hürlüğünü ve serbestliğini tehdit eden iktidarlardadır... Biz bu üç yıl içinde sadece İstanbul'da kapanan büyük tesisli gündelik gazetelerin muhakkak ki ilki olmadığımız gibi sonuncusu da bulunmuyoruz.

Etem İzzet Benice

Gazete ve gazetecilikteki fikir, politika, sanat ve kültür gibi unsurların magazin, hafif neşriyat tarzındaki unsurlara yerini bıraktığını ifade eden Benice, iktidarın da kendi politikası ile uyum içerisinde olan gazeteleri “nimetlere boğduğunu” belirtmiştir. Ona göre, bu durum basının hür oluşuna yönelik bir tehdittir ve İsmet İnönü de bu süreçte 2-3 tiraj gazetesi dışında kalan Türk basınına karşı destek olmamıştır. Benice, gazetelerin ileri sürdüğü tekliflerin göz ardı edilmesini ise “iktidarın bir basın politikasından mahrum oluşu” şeklinde yorumlamıştır. Kâğıt fiyatları ile ticaret hürlüğünü ve serbestliğini tehdit eden antidemokratik bir mevzuatın küçük ve orta mali kudret arz eden gazetelere zarar verdiğini ifade eden Benice, okuyuculara

gazetenin son sayısının verildiğini belirterek, gazetenin kapanan ilk gazete olmadığı gibi sonuncu gazete de olmayacaklarını ifade ederek cümlelerine son vermiştir.

SONUÇ

Türk basınında önemli yer edinen İkdam, bir fikir ve havadis gazetesidir. İkdam, Ahmet Cevdet'in imtiyaz sahibi olduğu ve yazı kadrosunda bulunduğu yıllarda, okurlarına zengin bir içerik ile siyasi, iktisadi, tarihi, içtimai, askeri ve dini konularda havadisler vermiştir. Edebî, tarihî yazı ve sohbetleriyle İkdam, Türk edebiyatına önemli eserler kazandırmıştır. Yakup Kadri'nin "Kiralık Konak" adlı romanı bu duruma örnektir. Nitekim literatürde İkdam konusunda yapılan çalışmaların çoğunluğu edebiyat ve tarih alanındadır.

İkdam, Ali Kemal, Yakup Kadri gibi çok farklı görüşteki gazetecileri yazı kadrosunda bulundurmuş, farklı bakış açılarıyla okurlarına seslenmiştir. Millî Mücadele döneminde Ankara'ya muhabir göndermiştir. Yakup Kadri ve Falih Rıfkı gibi yazarların yazılarına sütunlarında yer veren İkdam, Millî Mücadeleyi destekleyen gazeteler arasında yer almıştır. Yakup Kadri yönetiminde Ankara merkezli bir yönetimi desteklemiştir.

Makale, İkdam gazetesi üzerine yapılmış diğer çalışmalardan farklı olarak basın-iktidar ilişkileri bakımından incelenmiştir. Basın-İktidar ilişkilerinde gazetenin ilk döneminde rastlanılan en önemli hadise, İkdam'da, 1923'te, "Hilafet ve İngiltere Cemiyeti İslamiyesi" başlığı ile birinci sayfada Londra'da bulunan İsmailiye mezhebi lideri Ağa Han ile Hintli Emir Ali'nin, Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektubun yayınlanmasıdır. Mektubun yayınlanması üzerine TBMM tarafından kurulan Cumhuriyet döneminin ilk İstiklal Mahkemesi'nde Ahmet Cevdet ve sorumlu müdür Ömer İzzettin tutuklanmıştır. Mahkeme, mektubun yayınlanmasını suç saymış fakat sanıkların bunu suç işleme kastıyla yayınlamadıkları gerekçesiyle aklama kararı vermiştir. Çünkü Ahmet Cevdet, sözü edilen "hilafetin ve halifenin Müslüman milletin güven ve saygısına yaraşır bir mevkie eriştirilmesi"ni isteyen mektubu, görmüş olsaydı yayınlamayacağını veya menfî bir mesele olarak yayınlatacağını bildirerek, basının asıl işlevi olan haber verme görevini göz ardı etmiştir. Sonuç olarak, çağdaşlarında

olduğu gibi İkdam da mahkeme tarafından tutuklanmış olan gazetecilere sahip bir gazete olmuştur.

İkdam, 1930-1939 tarihlerinde yayın hayatına ara vermiştir. 1939'da İkdam Halk Gazetesi olarak yayınlandığı ilk sayıda İsmet İnönü'nün bir yazısına yer verilerek, siyasal rejimin görüşleri ve çıkarları ile doğru orantılı bir politika izleneceğine âdeta teminat verilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, Latin alfabesine geçişin etkisiyle maddi yönden sıkıntılar yaşayan basın için destek vermiştir. Buna göre devlet tarafından basına para yardımı kanunlaştırılmıştır ve İkdam da süreci atlatan gazetelerden biri olmuştur. Gazete sütunlarında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Latin alfabesine geçişe ilişkin müspet anekdotlarına yer veren İkdam, bu şekilde halkı ortak bir alfabeyle, birliğe ve beraberliğe çağırmıştır. İnkıpların halk tarafından benimsenmesindeki basının rolü göz önünde bulundurulduğunda, İkdam'ın Latin alfabesine geçişi destekleyen gazeteler arasında yer alarak verdiği katkı önemlidir.

Çok partili dönemde Demokrat Partinin iktidarda bulunduğu süreçte 1960 darbesi gerçekleşmiştir. Bu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde halen yankısını sürdüren bir mevzudur. Etem İzzet Benice yönetimindeki İkdam Gece Postası ise sütunlarında "istibdada yeter" diyerek, askeri darbeyi destekleyen bir tutum sergilemiştir. Böyle bir tutum sergilemesi, gazetenin istikrarını sürdürmesi yönünde bir tepkidir. Bu noktada, arka planın okunması önemlidir. Fakat gazete darbeden sonra üç yıl kadar daha yayın hayatını sürdürebilmiştir. Gazetenin sahibi Benice'nin, gazetenin son sayısında yayınlanan yazısında Türk basınının buhranlı bir devirden geçiyor olduğunu ve ülkede millî bir basının olmadığını belirtmesi ise o dönemde iktidarın basına olan tutumuna dair bir eleştiri niteliğindedir. Çünkü Benice, 2-3 tiraj gazetesi dışında İsmet İnönü iktidarının basına destek vermediğini bildirmektedir. Yazıda Benice'nin, iktidarın kendi politikası ile uyum içerisinde olan gazetelere destek sağladığını, küçük ve orta ölçekli gazetelerin ise kâğıt fiyatları ve antidemokratik mevzuat dolayısıyla desteklemediğini belirtmesi, dönemin basın-iktidar ilişkisinde İkdam'ın iktidar ile yakın bir ilişki içerisinde olmadığını göstergesidir.

Sözlük anlamında olduğu üzere İkdam, gayret ve sebatla, devamlı bir şekilde çalışmış, 1894 yılından 1961 yılında kadar dokuz yıl süresince çıkmamış olsa da 58 yıl süresince haber verme işlevini yerine getirmiştir. Birçok kez isim ve sahiplik yapısı bakımından değişikliğe uğrayan İkdam, birçok iktidara ve döneme tanıklık etmiştir. Sonuç olarak, yayın hayatına girdiği 1894 yılından 1930 yılına kadar İkdam, istikrarlı bir gazete olmuştur. İkdam'ın, bu dönemde yazı kadrosu oldukça zengindir ve öne çıkan bir gazete niteliği taşımıştır. İkdam'ın uzun süre yayınlanmasının sebeplerinden biri de mevcut iktidarlar ile uzlaşmacı bir şekilde basın-iktidar ilişkisinde bulunmasıdır. Çoğunlukla muhalif bir basın işlevi sürdürmediği, mevcut iktidarlar ile ılımlı bir politika izlemesinden anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- BUTTANRI, Müzeyyen (1997). İkdam Gazetesi Üzerinde Bibliyografik Bir İnceleme (1894-1900), Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BUTTANRI, Müzeyyen. (2003). “İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), s.77-98.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1962). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Doğu Matbaası.
- EROĞLU, Hamza. (1989). “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 6(16), s.7-26.
- GÜZ, Nurettin (2008). Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927), Ankara: Turhan Kitabevi.
- GÜZ, Nurettin (1988/1989). “Harf İnkılâbı ve Basına Etkileri”, G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi, 10, s.89-117.
- GÜZ, Nurettin (2000). “Osmanlı Basını”, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 1(2), s.40-57.
- İNUGUR, Nuri (2002). Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul: Der Yayınevi.

- İSKİT, Server (1943). Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- KABACALI, Alpay (1990). Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- KOLOĞLU, Orhan (2015). Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- KUDRET, Cevdet (1977). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- KUDRET, Cevdet (1978). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- LEWIS, Bernard (1993). Modern Türkiye’nin Doğuşu (Çev. M. Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Eserin orijinali 1960’ta yayımlandı).
- ORAL, F. Süreyya (1994). Türk Basın Tarihi (Birinci Kitap), Ankara: Yeni Adım Matbaası.
- OVA, Nalan (2005). Harf İnkılabı ve Türk Basını (1928-1929): Vakit, İkdam ve Hakimiyet-i Millîye Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTOPRAK, İzzet (1981). Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞAPOLYO, E. Behnan (1971). Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, Ankara: Güven Matbaası.
- YALMAN, A. Emin (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. I., İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.
- YAZICI, Hülya (1996). “İkdam Üzerinde Bir Çalışma -İnceleme ve Seçilmiş Metinler- (1915-1920)”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZICI, Nesimi (2000). İkdam. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde C. 22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, s. 24-25.

YÜCE, Nuri. (1989). Ahmet Cevdet, İkdamcı. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde, C.2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, s.55-56.

İnternet Kaynakları

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (1928).
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1353.pdf> Erişim Tarihi: 05.11.2017.

Basın Birliği Kanununun Kaldırılması Hakkında Kanun (1946).
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf> Erişim Tarihi: 17.11.2017.

Gazeteler

İkdam, 26 Ağustos 1928, no: 11258.

İkdam, 27 Ağustos 1928, no: 11259.

İkdam Halk Gazetesi, 12 İkincikanun 1939, no: 1.

İkdam Halk Gazetesi, 11 Temmuz 1939, no: 177.

İkdam Gece Postası, 16 Mayıs 1950, no: 3982.

İkdam Gece Postası, 27 Mayıs 1960 no: 7213.